

HANS JÄRTA

OCH SVERIGES GRUNDLAGAR

Av professor FREDRIK LAGERROTH, Lund

DEN rubrik, som satts å denna essay, har förekommit tidigare, och problemet har sysselsatt vetenskapen sedan länge. Metoden har däremot knappast någon prövat tillförene, och resultaten erbjuda säkert åtskilliga överraskningar.

Om den betydelse, Hans Järta haft för 1809 års författningsverk, har man gjort sig och gör sig väl än de mest överdrivna föreställningar. Huru mången tentator har icke som svar på frågan vem som stiftat 1809 års RF fått höra Järtas namn. Bättre ha rimligen vetenskapsmännen förstått skilja ett litterärt och ett juridiskt betraktelsesätt, men i realiteten har deras mening ofta gått ut på detsamma. Så kallar vår främste kännare av 1809 års politiska kris, Sam Clason, ännu 1910 Järta för regeringsformens fader.

Samma år utkom emellertid ett verk av Nils Höjer, vari han sökte reducera Järtas roll till den, han ex officio intog i 1809 års konstitutionsutskott, sekreterarens. Det avgörande beviset för riktigheten härav var det, att Järta själv ännu detta år skulle omfattat de konstitutionella idéer, han vid tiden för mordet på Gustav III insupit vid middagar hos sin frände, general Pechlin. Hypotesen, som rimligen kom Järta att vända sig i sin grav, avlivades snart nog av Brusewitz, som påvisade att det aktstycke, varpå Höjer grundade sin hypotes, ej hade med Järta att göra. Något positivt besked om vad Järta hade för åsikter det stora krisåret ansåg sig Brusewitz dock icke kunna utläsa ur samtida källskrifter. Alldeles obefogat vore i varje fall att identifiera hans åskådning av 1809 med den, han på 1820-talet förkunnade. Sannolikt var att han ännu förstnämnda år principiellt stod kvar på samma abstrakt radikala ståndpunkt, som man vet omfattades av sådana män som hans ungdomsvänner A. G. Silverstolpe och A. G. Mörner. Utan att dominera utskottet hade han dock säker-

ligen däri gjort sig gällande på helt annat sätt än en vanlig sekreterare.

Huru skall nu rättvisa skipas mellan dessa ståndpunkter, dogmatismens och skepticisomens? Bör icke kriticisemen också i denna fråga ha sista ordet?

Vad Clasons ståndpunkt beträffar, så är det svårt att förstå, att den någonsin kunnat intagas. I alla tider torde det ha varit känt, att konstitutionsutskottets förslag blott är en låt vara synnerligen grundlig överarbetning av ett av interimregeringen detsamma under hand förelagt och av landshövding af Håkansson utarbetat författningsförslag. Blott 26 av regeringsformens 114 paragrafer sakna motsvarigheter i Håkanssonska förslaget. Vid detta har Järta aldrig lagt hand. Något skäl att antaga, att ens den i utskottet företagna revisionen skulle sakligt sett vara Järtas verk har Clason icke haft. Samtiden vet intet därom. Järtas vän Silverstolpe förklarar i ett uttalande till utskottets protokoll från maj 1809, att dess förslag till regeringsform var ett resultat av »15 mäns samråd». Sekreteraren räknar han icke med. Att denne skulle inlagt större förtjänst därom än någon annan dödlig har man först upptäckt 1823, då det gällde att skaffa Järta de meriter, som voro av nöden, för att han, som i förtid avgått från sin landshövdingepost, skulle kunna få en rundlig pension.

Vill man få någon rätsida på problemet, torde man först böra söka ett svar på frågan om Järtas åskådning 1809 varit sådan, att han kan sägas ha gillat regeringsformen. Om eller i den mån hans åsikter divergerat från dess system, kan det naturligtvis icke bli fråga om något auktorskap. En konstaterad överensstämmelse blir åter intet bevis för den av Clason intagna ståndpunkten. En annan än Järta kan ju mycket väl ha varit primus motor. Så är ju omisskännligen fallet med allt vad som från Håkanssonska förslaget överförts till regeringsformen. Först de nya bestämmelserna kunna härröra från sekreteraren, som i så fall får tänkas ha avvikit från en sådans sedvanliga uppgift att ge utformning åt andras tankar.

Dessbättre äro svårigheterna att få besked om Järtas konstitutionella åsikter 1809 icke så stora som Brusewitz föreställt sig. De ligga klart uttalade i dokument, som samtliga äro för forskaren synnerligen lättillgängliga: den av Järta uppställda promemoria, efter vilken författningen diskuterades i utskottet, det med undantag för ett par sidor av Järta författade memorial, varmed samma

utskott den 2 juni presenterade sitt förslag till regeringsform, och slutligen det memorial rådman Korsberger som bulvan för Järta uppläste i borgarståndet den 1 sept. 1809, då förslaget till ny riksdagsordning där var före. Förgäves skall man försöka vare sig fränkänna dessa dokument särskilt värde som vittnesbörd om Järtas personliga åsikter eller begränsa vittnesbördet till vissa detaljspörsmål. De ha alla om ock i olika utsträckning karaktär av bekännelseskrifter. Järtas konstitutionella åskådning 1809 kommer man genom förutsättningslöst studium av desamma in på livet. Gör man sig så därtill mödan att med dem jämföra hans mera utförliga författarskap från senare år, framför allt i Odalmannen från början av 1820-talet, kan man konstatera, att grundåskådningen är densamma. Järta är färdig med sin politiska ideologi vid 35 år, om han nu icke varit det tidigare. En fortsatt utveckling kan man endast så till vida tala om, som Järta får tillfälle att närmare på ett allt större antal frågor tillämpa de principer, han 1809 bekände sig till. Logiken i utvecklingen är i varje fall påtaglig. Det finns däri inga distinkt avskilda perioder som hos Schelling, intet avfall som hos Geijer. Så har Wallengren fattat saken, då han i sin systematiska framställning av Järta som politisk teoretiker om varandra citerar uttalanden av Järta från 1809 och från hans senare år. Denne själv får sägas ha givit honom lov därtill, då han kröner sin vidlyftigaste politiska skrift, Svar till Allmänna Journalen, med citat från nämnda utskottsmemorial. Fråga är om man kan tala om någon diskontinuitet i Järtas politiska utveckling överhuvud. Denne har själv bestritt det berättigade däri, och Hans Forssell har givit honom rätt. Studiet av svensk lagfarenhet har tidigt hos Järta tänt »den kärlek för urgammal svensk rätt och frihet, som sedermera följde honom genom livet». Sin ungdoms jakobinism bevarade han så till vida livet igenom som hans rättsuppfattning alltid förblev genom ett svalg skild från legitimismen. Åtskilligt av den åskådning, man kan läsa mellan raderna i hans ironiska skrift från 1799 om sättet att upprätta och befästa den urgamla franska monarkien, går igen i utskottsmemorialet.

Den, som besinnat sig på kontinuiteten i Järtas konstitutionella tänkande, behöver icke tveka om vilken statsuppfattning, han omfattar 1809. Det är den organiska. Men är det då också den, som utgör förutsättningen för riksfädrens verk?

Ingalunda. Det konstitutiva för regeringsformen är en väl avvägd balans mellan de tvenne statsmakter, konung och ständer, som sedan mer än ett århundrade kivats om makten i Sveriges land. Tanken därpå har koncipierats i opposition mot den ortodoxa frihetstida ständermonismen och under de följande decennierna närts av det intensiva misstroende mellan konungamakt och folkmakt, som den fortsatta striden dem emellan hållit vid liv. Balanstanken är ett fullgott uttryck för det adertonde århundradets mekanistiska tänkande och har i den politiska debatten ständigt åskådliggjorts genom bilder hämtade från teknikens värld. Vid 1769 års riksdag illustreras den genom förnumstigt tal om riksurverkets vikter och lod. Liknande bilder komma åter i Silverstolpes uttalanden våren 1809 för att sedan formligen myllra i det av Mörner inspirerade representationsbetänkandet av mars 1810. Tillräckligt kan vara att citera den förres karakteristik av regeringsformen såsom »ett konststycke, i uträknad jämvikt vida överträffande alla tidigare svenska regeringsformer».

Huru har då Järta rätt sig ur det dilemma, vari han försatts, då han skulle för plena presentera ett barn av en för honom så helt främmande anda? Jo, på det enkla sätt att han först ger den mekaniska balanstanken sitt stycke och sedan den organiska sitt och försöker uppmjuka den förra genom den senare.

I det tredje stycket av utskottets berömda memorial förklarar han lojalt nog, att utskottet sökt rikta de skilda statsmakterna »till inbördes bevakning, till inbördes återhåll, utan att dem sammanblanda, utan att lämna den återhållande något av den återhållnas verkningsförmåga». Den föreslagna statsförfattningen skall vila på »dessa huvudgrunder av statskrafternas särskilda bestämmelser och ömsesidiga motvikt». En alltigenom korrekt karakteristik, vars riktighet det ej skulle varit svårt att belägga genom hänvisning till regeringsformens allmänna komposition och särskilda paragrafer!

I fjärde stycket övergår emellertid Järta till en lätt polemik mot vad han nyss sagt. Den starka ringaktning för »vågskålen» och för »politiska räknemästare», som fjorton år senare får ett sådant strålande uttryck i uppsatsen »om statistik», möter redan nu, ehuru så försynt framställd som situationen krävde. »Det är icke blott av formers noggrant beräknade sammansättning, icke blott av konstitutionella maktors sorgfälligt vägd förhållanden som en statsförfattnings värde och i följd

därav dess framtida bestånd bero. Om i dessa särskilda former icke verkar en allmän kraft, äro de och förbliva intet annat än tomma former, som ett yttre våld förr eller senare skall bryta.» Det är samma antites, som den, vilken möter, då Järta i nyssnämnda uppsats ställer mot varandra den fordom gällande uppfattningen av de mänskliga samhällena som »organismer, uti vilka varje lem var delaktig av det helas livskraft», och den nyare, för vilken de äro »maskiner, sammansatta av hjul och stänger och trissor, vilka var och en inom sin egna krets röra sig beroende av varandra, så länge det mekaniska verket håller, men om det går sönder lediga och passande att flyttas i vilket annat som en ny maskinist framstår att förfärdiga». Skada blott att regeringsformen ej i någon av sina etthundrafjorton paragrafer innehöll något om denna allmänna kraft. Och vad värre är: därom stod heller intet att läsa mellan raderna.

Att en rättslig organisation, hur förträfflig den än i och för sig är, är ur stånd att skapa den allmänna kraft, som håller en nation uppe, har Järta insett. De citerade orden rikta sig ju icke blott mot det balanssystem, regeringsformen legaliserat, utan mot varje kolartro på konstitutionella formers allena saliggörande makt. Den moderna statslära, han vänder sig mot, har han ock i sitt svar till Allmänna Journalen kallat den mekanistiskt-juridiska. »De juridiska formerna duga till intet», heter det där, »om ej något skönt och ädelt lever i dem». — »Trädet behöver barken till sitt värn, men icke är det i barken, som dess liv blommor och bär frukter.» Det är nya glänsande bilder för illustrerande av en tanke, Järta klart koncipierat redan i utskottsmemorialet.

Därmed sammanhänger, att Järta räknar med fler statsorgan än den, den skrivna författningen känner. De fria statsformerna äro enligt hans uttalande i samma skrift medel att utveckla den enda kraft, som i verkligheten kan giva aktning och skydd åt människorätt. Men de utgöra i den mänskliga samhällsorganismen blott »ett bland fibernäten». Ett folk, idealiskt fattat, har en vida fullständigare representation än den, som samlas i flera eller färre konstitutionella kamrar. Religionsläroaren, uppfostraren, vetenskapsidkaren, skalden, konstnären, alla, som medverka att utbilda den gemensamma kraften och känslan, deltaga med lagstiftaren i denna representation. Så långt Järta av 1824. Men vad han då säger är blott en elegant parafrasering och exemplifiering av vad han redan sagt i utskottsmemorialet om huru den

allmänna nationalkraften »uppkommer av friheten att tänka och yttra sig över nationens stora angelägenheter» och »att se dessa framställda till varje medborgares kännedom och omdöme».

Uti sin nitälskan för danandet av ett allmänt tänkesätt sekunderades Järta 1809 av Silverstolpe. Vad denne härvid intresserade sig för var dock, huru den allmänna opinionens motspänstighet mot genomförandet av en ideal författningsschablon skulle kunna hävas. Statens grundläggning genom ett kontrakt är för honom en självklar sak, och han har lyckats få denna rättskonstruktion godtagen i regeringsformens ingress. Genom den timade regementsförändringen, säges det där, ha svenska folkets fullmäktige inträtt i rättigheten att upprätta en förändrad statsförfattning och till den ändan med upphävande av dittills gällande grundlagar överenskommit om den regeringsform, som följer. Revolutionen har gjort tabula rasa med det förgångna. Mellan den nya och den närmast föregående regeringsformen råder fullständig rättslig diskontinuitet.

Helt annorlunda ser Järta på saken. I sitt Svar till Allmänna Journalen har han ingående polemiserat mot »statsmekanisternas» uppfattning av staten som något som blivit på en gång sammanfogat efter ett fördrag, vilket för att vara rättmätigt borde överensstämma med abstrakta normalbegrepp, och i stället anknutit till Burkes lära att varje folk oupphörligen utvecklar sin statsform »ur ett inre liv, bestämt av dess naturförhållanden, dess öden, dess seder, dess lynne — av allt detta som bildar dess odling». En enda generation har icke rätt »att bryta den utvecklingskedja för varje folk, vars första ädla länkar uppstiga ur dess sagor», heter det på annat ställe i Odal mannen. Och i utredningen om Sveriges läroverk talar han om »den urgamla svenska statsförfattningen, i vilken konungavälde och folkfrihet alltid befästade varandra», såsom alltjämt bestående.

Samma uppfattning möter emellertid fullt utbildad redan i utskottsmemorialet. Den nya författningen presenteras icke såsom en för alla folk passande idealförfattning utan som en skapelse av »den svenska individuella kraften» och förklaras vara anpassad efter »det urgamla, aldrig utplånade och outplånliga svenska individuella lynnet». Den säges vara en skänk av den nuvarande generationen åt kommande generationer, avsedd att av dem vårdas och fullkomnas. Något allvarligt brott med det förgångna betyder den icke, alldenstund utskottet ansett sig förhindrat att

föreslå »stora och lysande förändringar i vår statsförfattnings åldriga grundformer».

Om åtminstone en av konstitutionsutskottets ledamöter, Silverstolpe, vet man, att han var livligt intresserad av utländska mode-doktriner och statsskick och endast av hänsyn till en fåkunnig opinion tills vidare avstått från att lyckliggöra sitt fosterland med en författning, som höll måttet inför en filosofisk granskning. När väl 1809 års regeringsform förelåg färdig, har han dock uttryckt sin säkert ärligt menade beundran inför densamma såsom ett fulländat mästerverk. Detsamma är förhållandet med hans med honom liktänkande vän Mörner. Den entusiasm — ordet är ej för starkt — de visa är dock av annat slag än den, som möter hos Järta. De förra beundra den nya författningen, därför att den realiserar en princip, maktdelningen, som de anse vara omistlig för varje land. Järta älskar den därför att den är genuint svensk. Medan Silverstolpe yttrar sig ironiskt om »det heliga gamla, varmed fäderna bärgat sig underbart», talar Järta med djupaste patos om »dessa former, omgivna av seklers helgd och befästade av en allmän nationalkraft, som i dem verkar». Järta kan därför icke sägas ha gjort sig skyldig till någon anakronism, då han 1832 nedskrev det bekanta omdömet om den forne sekreteraren, att han redan 1809 anat, vad han sedan erfarit, att de abstrakta lärornas »användning till något folks konkreta samhällsförfattning skulle förvandla denna ifrån en levande organism till ett dött maskineri».

När man i utskottsmemorialet söker motiveringar för regeringsformens särskilda bestämmelser, frapperas man av huru ojämnt Järta använt sina talanger. Lejonparten ägnar han åt den styrande makten. På den punkten har hans hjärta också riktigt varit med. Vad han skriver om lagstiftningen är kort och opersonligt. Beskattningsmakten behandlas mycket snävt och statsregleringen ej alls. Kontrollmakten kommer med blott en passant med undantag av den betydelselösa opinionsnämnden, som får opropotionerligt mycket.

Naturligt nog kan man häri se vittnesbörd om vilka frågor, som inom utskottet varit föremål för strid, och vilka icke. Oöförligt bör dock icke vara att därav draga slutsatser beträffande Järtas egen ståndpunkt.

Den anordning av den styrande makten, som konstitutionsut-

skottet stannat inför — en konung, som fritt beslutar inom lagens ramar efter hörande av ansvariga rådgivare, som han själv utsett — kan redan av det skälet icke härröra från Järta att den finns i det Håkanssonska förslaget. Men Järta har — i varje fall ligger det nära till hands att i sådant sammanhang tänka på sekreteraren — formulerat bestämmelserna därom med en helt annan elegans än af Håkansson och därför funnit en motivering, som sprungit ur djupet av hans själ. Den heroiska historieuppfattning för vilken han sedan givit så starka uttryck, särskilt i sin uppsats om statistik, möter redan i memorialets förebråelser mot frihetstiden för det den i förväg lagt förhatliga fjättrar på all styrelse, även den rättvisa och upplysta. »Till skydd mot en blind och orättvis styrelse bör i stället beredas den återhållande kraften av en yttrad nationalvilja.» Sitt fullt legitima uttryck tar sig denna först i »kommande ständers ovilja». Dessförinnan tränger dock genom av rådgivarna inhämtade upplysningar »den allmänna rösten» fram till konungen. Om ett fritt bildande av en sådan opinion genom full tryckfrihet är Järta lika angelägen 1809 som när han 1799 ironiskt föreslår en särskild konselj för styrelsen av de allmänna tänkesätten samt en statssekreterare i spetsen för en opinionsbyrå — en tydlig föregångare till tredje rikets propagandaminister — och 1815 avstyrker förslaget om en statsekonomisk journal, utgiven av en ständervald redaktör. »Den allmänna tankefriheten», det har alltid varit Järtas uppfattning, »erkänner icke officiella meningar». Ett undantag känner endast RF § 89.

Järtas stora veneration för den styrande makten borde icke lämna oss i tvivelsmål om huru han uppfattar dess ställning till statsreglering och kontrollmakt. Allt talar för att de band, som genom den förra påläggas densamma, skola vara så lösa som möjligt. Likaledes talar allt för att den senare skall vara så liberal som möjligt. Deduktiv metod är dock icke av nöden för vinnande av visshet. Järta har själv uttalat sig i frågorna så omedelbart innan den 6 juni 1809 eller så strax efter, att en åsiktsförskjutning får anses utesluten.

Sin uppfattning av konungens ställning till statsregleringen har Järta, nu icke längre sekreterare i konstitutionsutskottet, uttalat i det Korsbergerska memorialet, när utskottets förslag till ny riksdagsordning först nådde plena. Han fann vad den innehöll om en rätt för statsutskottet under och särskilda ständervalda revi-

sorer mellan riksdagarna att på eget initiativ granska medelförvaltningen stå i strid med en konungen genom RF §§ 58 och 59 tillförsäkrad monopolrätt vad beträffar utredningsmaterials överlämnande till ständerna och slog alarm. En sådan »självkravd» granskningsrätt förklarades kunna i strid med § 90 leda till att ständerna klandrade — ordet här tydligen fattat i betydelsen av yrka upphävande av — särskilda av konungen gjorda utgifter och läto däri engagerade ämbetsmän umgälla brotten inför plena och utskott. Därförutan vore en detaljgranskning i strid med vad regeringsformen förutsatt, då den i § 62 blott förbehållit ständerna rätten att fastställa huvudtitlarna men lämnat den närmare fördelningen av därunder upptagna medel åt konungen. »Inga partiella revisioner, inga små anmärkningar, med ett ord inga halvmesyurer» verkade vad »ett endast på stora hänseenden riktat bruk» av ständernas bevillningsrätt förmådde.

Huru har nu Järtas kritik verkat på konstitutionsutskottet, när det fått grundlagsförslaget återremitterat till sig? Har det böjt sig inför hans auktoritet? I stort sett icke. Utskottet, som måste ha erinrat sig, att de av Järta åberopade paragraferna i allt väsentligt formulerats icke av honom utan av af Håkansson, höll fast vid statsrevisionen i dess redan planerade omfattning och underkände därmed Järtas tolkning av RF §§ 58 och 59. I fråga om § 62 gav det honom så till vida rätt, som statsutskottet i RO § 30 mom. 2 i förstone blott förpliktas efterse, huruvida vid statsmedlens utbetalning huvudtitlarnas slutsummor respekterats, men vad betyder detta, då i det följande utskottet förpliktas för plena anmäla varje överskridande av anslag. Att ett sådant arrangemang skulle kunna komma i strid med § 90 förklaras i själva lagtexten vara en av oriktig slutledningskonst föranledd farhåga. I stort sett har konstitutionsutskottet desavouerat sin forne sekreterare, och det har gjort det på grunder, som en förutsättningslös statsrättslig analys måste godtaga.

I Korsbergerska memorialet, som avhandlar så väl ständernas statsregleringsrätt som den del av deras kontrollmakt, som nämnes statsrevision, har Järta fått osökt tillfälle att uttala sig om huru kontrollmakten i gemen är att uppfatta. »En ämbetsmans förhållande bör av nationen och dess representanter bedömas efter det hela av dess riktning och verkningar och icke efter partiella handlingar, för vilka han endast bör vara styrelsen redo skyldig.» Det är ock denna princip, han sökt tillämpa i fråga om

så väl statsrådsansvarighet som justitieombudsmannens åtalsplikt.

Järtas personliga de lege ferenda ståndpunkt i förstnämnda fråga framträder klart i ovannämnda, i flertalet fall otvivelaktigt rätt opersonliga promemoria. Böra, frågar han under rubriken »kontroll» i sista avdelningen av nämnda dokument, »riksens ständers anmärkningar vid förmenta fel och brister i styrelsen kunna göras vid särskilda styrelsens åtgärder eller endast vid det hela av dess verkningssätt? Böra de vara grundade på en i detalj inhämtad kunskap om avgjorda regeringsärenden eller endast på dessas totala intryck på allmänna opinionen?» Tydligt är det de senare alternativen, som haft Järtas sympatier. Konstitutionsutskottet har emellertid icke haft något sinne för hans frågeställningar. Det har syntes detsamma som en självklar sak att icke blott den av af Håkansson redan organiserade straffrättsliga statsrådsansvarigheten utan även den s. k. politiska ansvarigheten skulle baseras på en granskning av rådsprotokollen av samma slag som den, vilken förekommit under frihetstiden, och anknytas till de avgivna rådslagen i stället för till regeringsbesluten. Förgäves har Järta sökt rädda åtminstone alternativen nummer ett genom att begränsa ansvaret till rådslag, som av konungen följts. Utskottet har segt vidhållit de frihetstida traditionerna och så stannat inför den formulering av RF § 107, som vi alla känna och Tingsten med full evidens påvisat indicera det detaljanmärkningsförfarande, som nu sedan lång tid tillbaka praktiseras. Järta har dock icke resignerat utan på de lege lata fronten upptagit kampen mot ett arrangemang, som syntes honom vara en styggelse. Överallt i sina skrifter har han påtalat rotandet i detaljer såsom uttryck för futtighet. »Kritiska lornjetter», »tumstockar», statistiska tabeller uppgjorda av »räknekunstens skrämästare», »dvärgsnät av små bolagskontroller», inpluggandet av detaljer äro honom alltid osympatiska vare sig det är fråga om litteratur- och konstkritik, personkarakteristik, pedagogik eller politik, ty de draga blicken bort från idén, från personlighetens oändliga storhet, från allmänbildningens värde, från de stora politiska perspektiven. Så tar han till orda i Svea 1826 för att hävda den totalanmärkningsteori, som numera endast har akademiska bekännare. Att han därvid förväxlar de synpunkter, utskottet har att anlägga vid sin protokollsgranskning, med dem, plena ha att följa, då det gäller att begära statsråds entledigande,

är ledsamt redan det. Samma förväxling göra dock även moderna uttolkare sig skyldiga till. Komprometterande för konstitutionsutskottets forne sekreterare är, att han för bevisande av sin tes använder argument, som hans principiella meningsfränder icke vilja veta av. Varje *politices studiosus* bör veta, att förbudet i § 107 mom. 2 mot indragande i proceduren av konungens beslut rörande enskilda personers rättigheter icke hindrar konstitutionsutskottet att för åstadkommande av ändring av förvaltningspraxis jämlikt mom. 1 för plena tillkännagiva de särskilda fel, det anser statsrådsledamöter ha gjort sig skyldiga till i sina rådslag om allmänna mått och steg. Järta, som förväxlar »enskilda mål» med särskilda mål av allmän natur, vet det icke.

Till det för Håkanssonska förslaget okända justitieombudsmannaämbetet finns i Järtas promemoria så till vida en uppräning, som den sätter i fråga en uppdelning av justitiekanslersämbetet efter rationella linjer på så sätt, att en av konungen utsedd ämbetsman åtalar enskilda personer och korporationer i mål rörande allmän säkerhet och kronans rätt, medan en annan, utsedd antingen av konungen eller ständerna, vakar över lagarnas efterlevnad av ämbetsmännen. Det arrangemang, som träffades i regeringsformen, gick dock som bekant ut på något helt annat. JK behöll sin gamla ställning men fick vid sin sida en ständernas ombudsman med samma åtalsrätt vis à vis ämbetsmännen som den kunglige ombudsmannen var i besittning av. Förgäves skall man i regeringsformen leta efter en bokstav, som anger en artskillnad mellan de mål, de var i sin stad ha att beivra. När Järta 1821 som landshövding över Kopparbergs län blev på JO:s föranstaltande åtalad för försenad indrivning av några testamentsbevillningar, har han emellertid sin principiella uppfattning av ständernas kontrollmakt likmätigt förklarat, att JO blott skulle framträda i stora fall för att föra nationens talan. Smärre förseelser borde han lämna åt JK att beivra. Det enda, Järta till förmån för en sådan distinktion kunde åberopa, var vissa bestämmelser i JO:s instruktion, tillkommen flera månader efter det regeringsformen förts i hamn. Denna ger själv hemul för ett motsatt betraktelsesätt. JO har nämligen tillkommit av misstro till att de kungliga fiskalerna göra sin tjänst och har att som en väktare över väktare sopa rent efter dessa. En paragraf i JO:s instruktion gav också uttryck för en sådan tankegång. I riktig insikt om vad som bäst var förenligt med regeringsformen har en

riddarhustalare — tyvärr för sent för att JO:s instruktion skulle hinna rättas i överensstämmelse därmed — till undvikande av kollision mellan de båda aktörerna yrkat, att JO i alla mål först skulle hänskjuta saken till JK för åtgärd och blott om sådan utebleve själv inskrida.

I ytterligare tvenne grundlagstolkningsfrågor har Järta yttrat sig och tagit fel.

I en tidningsartikel av 1834 gör Järta gällande, att RF § 57, som så gott som hel och hållen härrör från Håkanssonska förslaget, blott handlar om utövningen av svenska folkets beskattningsrätt men intet utsäger om dess omfång. Efterföljare ha sedan kompletterat hans utsaga därhän, att man om vidden av nämnda beskattningsrätt har att söka besked i Sveriges hävder. Huru stridig denna uppfattning är med regeringsformens förut sättningar framgår av vad ovan anförts från dess ingress. Den sammanhänger med Järtas tidigare anförda uppfattning, att Sverige har en urgammal författning, som motstått även 1809 års stötar och genom den då antagna regeringsformen blott modifierats.

Slutligen har Järta uttolkat § 90, som bekant tillkommen på tillskyndan av hans vän Silverstolpe för att förebygga ständernas ingripande på den styrande och den dömande maktens områden. När det gäller ständernas handlingsfrihet är han rigorist och knäsätter, som hans uppträdande i den Oxelbergska affären vid 1809—10 års riksdag visar, den strängare tolkning, vars oriktighet i vår tid uppvisats av Melander. Vad paragrafen enligt Järta förbjuder är icke blott en överläggning om däri uppräknade ämnen i och för beslut om överläggningens föremål utan redan ett kritiskt omnämnande av en konungens eller ämbetsmannens åtgärd i och för bevisandet av en lagändrings nödvändighet. Som särskilt skäl för att ingen sådan kritik i plena får förekomma anför han, att i så fall ämbetsmän skulle stå vanmäktiga inför riksdagsmäns tillvitelser. Och dock begär han samtidigt bondeståndets medgivande jämlikt § 110 att få åtala den frispråkige Oxelberg.

Den verkställda granskningen av de särskilda konstitutionella instituten i 1809 års system talar lika väl som vad förut sagts om systemet som sådant avgjort mot Järtas påstådda auktorskap till vår nu gällande regeringsform. De bestämmelser, som han gillat, skulle ha kommit till honom förutan. Förslag som han

ogillat, ha blivit lag på trots av honom. Man må icke säga, att vad Järta ogillar är den utveckling, som ägt rum efter 1809 på trots av regeringsformen. Den statsrättsliga analysen har på senare tid alltmer besinnat sig på att den praxis, som utbildat sig i fråga om statsreglering, statsrevision, statsrådsansvar och JO, är grundlagsenlig. Konstitutionsutskottets forne sekreterare har tagit miste i alla de fall, i vilka han velat läsa lagen för dem, som hade att tillämpa den. Men en man, som så grundligt tagit miste, när det gällt att skipa lagen, kan icke gärna ha haft något större inflytande, då det gällde att stifta den. Tidigare har man ansett det vara ett obestriddigt historiskt faktum att Järta, såsom Kjellén uttrycker sig, »suttit närmare vår författnings källor än någon annan» och därför godtagit hans tolkningar såsom hart när autentiska. Nu är det tid att inslå en motsatt väg och utnyttja resultaten av statsrättens arbete för avgörande av en författningshistorisk fråga av största intresse.

Att Järta så genomgående tagit fel i sina grundlagstolkningar beror på att han rimligt nog givit sig i kast just med de bestämmelser, som han ogillade, och det icke blott, som han själv menade, i tillämpningen utan i själva ordalydelsen. Dessa bestämmelser äro frihetstidens insatser i vårt författningsverk, och inför frihetstiden kände han fullkomlig idiosynkrasi. Enväldet över beskattningen, inclusive statsregleringen, har blivit ständernas soulagement för det envælde över statslivet överhuvud, som de tidigare varit i besittning av men 1809 försmått att återerövra. Den kompenserar konungens envælde över den styrande makten. I misstro till att konungen icke rätt utövar den av de primära statsfunktionerna, han fått på sin lott, ha ständerna därutöver satt sig i besittning av en kontrollmakt, som i princip endast därutinnan skiljer sig från den frihetstida, att den icke medför rätt att ändra vad som befunnits vara oriktigt. Den präglas alltjämt av samma ogemytliga närgångenhet, som den haft alltsedan Karl XI:s dagar. Det »de stora dragens garantisystem», ännu Gränström talar om, är en frihandskonstruktion utan något som helst stöd i regeringsformen. Själv, som vi sett, ett verk av »statsmaskinister» kräver den av dem, som hålla maskinen i gång, ett precisionsarbete. Järta ställd inför detaljkontrollen, är poeten, som enligt en känd karakteristik skyr vad som är engagerat »i den prövande och kritiska besinningens tjänst». I fråga om den styrande makten är han hjältedyrkare och känner inför dess kri-

tiker på samma sätt som Tegnér, då han gläder sig, att »dvärgalåten tystnar mot resen efterhand», eller Geijer, då han ser knottet yra kring Götalejonets man. 1809 års RF är präglad av det adertonde århundradets krav på exakt begreppsmässigt vetande. Hos Järta träder däremot det diskursiva tänkandet tillbaka för det intuitiva, juristen för esteten. Viktigare än vad som kan »mätas i parm eller vägas vid någon hökaredisk» är för honom — hans ord leda tankarna på Bergson — »idén» i betydelsen av »förnuftets och bildningsförmågans föreställningar av det levande, det innerliga, det organiskt fortlevande i världen, som icke kunna stängas inom de stela, mekaniskt bestämda formerna av abstrakta förståndsbegrepp». Sin misstro till juridikens möjligheter att fånga staten liv har han kompletterat med sin tilltro till skaldfantasiens förmåga att hålla det vid makt och utveckla det. »Jag tror», säger han, »att den estetiska bildningen är nödig för statsmannen, om han skall vara mera än en maskinist, om han skall underhålla det statsorganisationens liv, som verkar i de därför utan stela formerna.» Och i annat sammanhang talar han om staten såsom »ett icke mekaniskt, men fritt och skönt konstverk».

Hans Järta är till hela sin läggning och åskådning främmande för den tankevärld, som manifesterat sig i 1809 års RF. Han kan icke vara dess skapare. Han var blott sekreterare. Som sådan måste han med vissa ovan gjorda reservationer ha känt sig som Pegasus under oket. Av hans formuleringsskicklighet har utskottet dock säkerligen haft ett stort gagn. Att exakt angiva huru mycket av regeringsformens formella förtjänster skola skrivas på Järtas konto låter sig dock svårligen göra. Först i memorialet eller åtminstone de första partierna därav är han helt sig själv. Ingen kan säga, att sekreteraren däri givit ett troget uttryck för utskottets intentioner. Detta har dock funnit sig i att han tagit sig litet friare tyglar, fyllt av beundran, som det måste ha blivit, inför hans glänsande stilkonst.